TARIXIY FAKT VA BADIIY TALQIN BIRLIGI: NAIM KARIMOV ADABIY-ESTETIK TAFAKKURIDA IJODKOR SHAXSINI ANGLASH TAMOYILI

Egamberdiyeva Gulnoza Iqboljon qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Filologiya fakulteti, o‘zbek tili yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Naim Karimovning adabiy-estetik tafakkuri tarixiy fakt, ijodkor shaxsi va badiiy talqin birligi asosida tahlil qilinadi. Olimning Cho‘lpon, Oybek va Maqsud Shayxzoda haqidagi tadqiqotlari misolida biografik metod, manbashunoslik, adabiy portret va tarixiy kontekst bilan ishlash tamoyillari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Naim Karimov, adabiyotshunoslik, adabiy portret, biografik metod, tarixiy fakt, badiiy talqin, Cho‘lpon, jadidshunoslik.

Annotation: This article analyzes Naim Karimov’s literary-aesthetic thought through the unity of historical fact, authorial personality and artistic interpretation. His biographical method, source criticism, literary portraiture and treatment of historical context are discussed.

Keywords: Naim Karimov, literary studies, literary portrait, biographical method, historical fact, artistic interpretation.

Аннотация: В статье анализируется литературно-эстетическое мышление Наима Каримова через единство исторического факта, личности писателя и художественной интерпретации. Рассматриваются биографический метод, работа с источниками, литературный портрет и исторический контекст.

Ключевые слова: Наим Каримов, литературоведение, литературный портрет, биографический метод, исторический факт, художественная интерпретация.

O‘zbek adabiyotshunosligining XX asr ikkinchi yarmi va istiqlol davridagi taraqqiyotida Naim Karimovning ilmiy merosi alohida o‘rin tutadi. U adabiyot tarixini faqat asarlar ketma-ketligi sifatida emas, ijodkor shaxsi, tarixiy muhit, hujjat va badiiy tafakkur o‘rtasidagi murakkab munosabat sifatida o‘rgandi. Cho‘lpon, Oybek, Hamid Olimjon, Usmon Nosir, Maqsud Shayxzoda singari adiblar hayoti va ijodiga bag‘ishlangan tadqiqotlari uning ilmiy-estetik qarashlarini yaqqol namoyon etadi. Zamonaviy tadqiqotlarda Naim Karimov o‘zbek adabiyotshunosligiga badiiylashgan ilmiy tafakkur usulini olib kirgan munaqqid sifatida baholanadi [1. 109].

Naim Karimov metodining asosiy belgilaridan biri tarixiy faktga ehtiyotkor munosabatdir. Olim ijodkor biografiyasini tiklashda xotiralar, arxiv hujjatlari, maktublar, davriy matbuot, zamondoshlar guvohligi va badiiy asarlarni o‘zaro

qiyoslaydi. Bunday usul faktni shunchaki keltirishdan ko‘ra, uning ijodiy jarayondagi ma’nosini ochishga imkon beradi. Biografik ma’lumot asar tahlilini almashtirmaydi; aksincha, asarning paydo bo‘lish sharoiti va ijodkor ruhiy dunyosini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Olimning “Cho‘lpon” ma’rifiy romani ilmiylik va badiiylikning o‘ziga xos sintezini ko‘rsatadi. Tadqiqotchilar ushbu asarda hujjatli material, tarixiy fakt, portret, peyzaj va badiiy lavhalar birlashib, ijodkor shaxsini yaxlit ko‘rsatishga xizmat qilishini qayd etadilar [2. 356–361]. Bu janr Naim Karimovga quruq tarjimai hol bilan cheklanmasdan, Cho‘lpon yashagan davrning ruhiy va ijtimoiy atmosferasini ham tasvirlash imkonini beradi.

Naim Karimovning adabiy-estetik tafakkurida ijodkor shaxsi markaziy tushunchadir. U yozuvchini faqat asar muallifi sifatida emas, muayyan tarixiy davrni his qilgan, uning ziddiyatlarini o‘z ruhiyatidan o‘tkazgan shaxs sifatida o‘rganadi. Shu sababli olimning tadqiqotlarida insoniy taqdir bilan adabiy taqdir ko‘pincha bir-birini yoritadi. Bu yondashuv, ayniqsa, qatag‘on davri ijodkorlari hayotini tiklashda katta ilmiy va ma’naviy ahamiyat kasb etdi.

Cho‘lponshunoslik Naim Karimov ilmiy faoliyatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. U Cho‘lponning hayoti, ijodi, qatag‘on davridagi taqdiri va adabiy merosining qayta baholanishiga doir ko‘plab manbalarni ilmiy muomalaga kiritdi. Bunda olim tarixiy adolatni tiklash bilan birga, Cho‘lpon poetikasini, milliy uyg‘onish tafakkurini va estetik qarashlarini tahlil qilishga intildi. Shaxsni oqlash bilan asarni estetik tahlil qilish o‘rtasidagi muvozanat Naim Karimov metodining kuchli jihatlaridan biridir.

Oybek haqidagi tadqiqotlarda ham olim biografik va estetik tahlilni uyg‘unlashtiradi. Ijodkorning oilaviy muhiti, mutolaa doirasi, Sharq va G‘arb adabiyotiga munosabati, tarixiy voqealarni idrok etishi uning badiiy tafakkuriga qanday ta’sir qilgani kuzatiladi. Naim Karimov uchun biografiya asarni sodda sabab-oqibat bilan izohlash vositasi emas. U hayotiy faktning ijodiy ongda qayta ishlanib, obraz va poetik konsepsiyaga aylanish jarayonini tushunishga harakat qiladi.

Maqsud Shayxzoda haqidagi ma’rifiy-biografik izlanishlar Naim Karimovning manbashunoslik mahoratini yana bir bor ko‘rsatadi. Xotiralar, yozishmalar va tarixiy hujjatlarni qiyoslash orqali olim ijodkorning murakkab hayot yo‘lini tiklaydi. Bunday tadqiqotda faktning ishonchliligi alohida ahamiyatga ega: bir manbadagi ma’lumot ikkinchi manba bilan tekshiriladi, qarama-qarshi xotiralar esa tarixiy vaziyat bilan solishtiriladi. Bu usul adabiyot tarixini afsona va taxminlardan tozalashga xizmat qiladi.

Naim Karimov ilmiy uslubining muhim jihati — adabiy portret yaratish mahorati. Olim qahramonining tashqi qiyofasi, odatlari yoki hayotiy voqealarini sanab o‘tish bilan cheklanmaydi; uning ruhiy dunyosi, estetik didi, davrga munosabati va ijodiy xarakterini ochishga intiladi. Shu sababli uning ayrim tadqiqotlari ilmiy monografiya

bilan badiiy esse chegarasida o‘qiladi. Bu badiiylik ilmiy dalilni susaytirish uchun emas, faktning insoniy mazmunini chuqurroq his qildirish uchun xizmat qiladi.

Olimning “Adabiyot va tarixiy jarayon” singari asarlarida adabiyotning tarix bilan munosabati keng ko‘lamda ko‘riladi. Tarixiy voqea adabiyotga bevosita ko‘chmaydi; u ijodkorning dunyoqarashi, estetik tajribasi va janr imkoniyatlari orqali qayta shakllanadi. Naim Karimov adabiy hodisani tarixdan uzib qo‘ymasdan, shu bilan birga uni tarixning oddiy illyustratsiyasiga ham aylantirmaydi. Ana shu muvozanat uning ilmiy-estetik tafakkurining metodologik asoslaridan biridir.

Naim Karimovning jadid adabiyotiga munosabati ham tarixiy xotirani tiklash jarayoni bilan chambarchas bog‘liq. Istiqlol yillarida ilgari cheklangan yoki biryoqlama talqin qilingan ko‘plab ijodkorlar merosini qayta o‘rganish zarurati tug‘ildi. Olim bu jarayonda arxiv materiallari va yangi topilgan manbalarga tayangan holda jadidlar faoliyatini milliy uyg‘onish, ma’rifat va istiqlol g‘oyalari bilan bog‘lab talqin qildi. Uning izlanishlari adabiyot tarixidagi “oq dog‘lar”ni to‘ldirishga xizmat qildi.

Naim Karimov uchun estetik baho tarixiy adolat bilan birga yuradi. Qatag‘on qurboni bo‘lgan ijodkorning fojeali taqdiri uning har bir asarini avtomatik ravishda badiiy mukammal qilmaydi. Shu sababli olim hayotiy fojeani hurmat bilan yoritgan holda, asarning poetik xususiyatlari, uslubi, obrazlar tizimi va adabiy jarayondagi o‘rnini alohida tahlil qiladi. Bu xolislik adabiyotshunoslikning ilmiy tabiatini saqlab qolish uchun muhimdir.

Olimning tadqiqotlarida tarixiy kontekst keng, biroq u markazni egallab olmaydi. Markazda doimo ijodkor va uning badiiy dunyosi turadi. Tarixiy muhit esa shu dunyoning shakllanishini tushuntiradigan kontekst vazifasini bajaradi. Bunday yondashuv filologik tahlil uchun samarali: u matnni siyosiy tarixga singdirib yubormaydi, lekin matnning tarixiy sharoitdan mutlaqo mustaqil ekanini ham da’vo qilmaydi.

Naim Karimov merosining bugungi dolzarbligi raqamli arxivlar va yangi manbalar ko‘payayotgan sharoitda yanada ortmoqda. Manba topish osonlashgani bilan uni tekshirish, kontekstualizatsiya qilish va ilmiy talqin etish mas’uliyati kamaymaydi. Olimning tajribasi yosh tadqiqotchiga bir faktni bir necha manba bilan solishtirish, xotira matniga tanqidiy qarash, tarixiy hujjat bilan badiiy matn vazifasini farqlash va xulosani ehtiyotkor shakllantirish zarurligini o‘rgatadi.

Filologiya talabasi uchun Naim Karimov asarlarini o‘rganish biografik metodning imkoniyat va chegaralarini tushunishga yordam beradi. Ijodkor hayoti haqidagi ma’lumot asarni tushuntirishi mumkin, ammo uni to‘liq “yechib” bermaydi. Badiiy asar muallif hayotidan oziqlansa-da, mustaqil estetik tizimga aylanadi. Naim Karimovning eng yaxshi tadqiqotlarida aynan shu nozik chegara saqlanadi: hayotiy fakt matnga olib boradi, matn esa yana kengroq estetik va tarixiy xulosaga yetaklaydi.

Xulosa qilib aytganda, Naim Karimov adabiy-estetik tafakkurining asosiy tamoyili tarixiy fakt, ijodkor shaxsi va badiiy talqinni yaxlit tizimda ko‘rishdir. Uning ma’rifiy romanlari, adabiy portretlari va monografik tadqiqotlari o‘zbek adabiyotshunosligida biografik, tarixiy va estetik tahlilning samarali uyg‘unlashuvini namoyon etdi. Olimning ilmiy merosi adabiyot tarixini inson taqdiri orqali anglash, shu bilan birga badiiy mezonni yo‘qotmaslik zarurligini ko‘rsatadi. Bu metod bugungi yosh tadqiqotchilar uchun ham manba bilan ishlash, xolis talqin va ilmiy uslub madaniyatining muhim namunasi bo‘lib qolmoqda.

Naim Karimov tadqiqotlarida xotira janridagi manbalarga munosabat ham metodologik ahamiyatga ega. Xotira muallifi voqeani yillar o‘tib, shaxsiy tajriba va hissiy munosabat orqali qayta tiklaydi; shu sababli bunday manba qimmatli bo‘lishi bilan birga tekshiruvni ham talab qiladi. Olim xotira ma’lumotlarini boshqa hujjatlar bilan solishtirish orqali faktning ishonchlilik darajasini aniqlashga intiladi. Bu usul biografik tadqiqotning ilmiy aniqligini oshiradi.

Naim Karimovning adabiy portretlarida detal tanlash mahorati ham alohida ko‘rinadi. Kichik bir xotira, maktubdagi jumla, ijodkorning kundalik odati yoki zamondoshining kuzatuvi ba’zan katta tarixiy xulosaga olib boruvchi kalit vazifasini bajaradi. Biroq detal faqat qiziqarli bo‘lgani uchun emas, qahramon xarakteri va ijodiy dunyoqarashini ochgani uchun tanlanadi. Shu sababli uning portretlarida hujjatlilik va obrazlilik o‘zaro uyg‘unlashadi.

Olimning ilmiy merosi adabiyot tarixini davrlashtirish masalasiga ham bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Yangi arxiv ma’lumotlari va qayta tiklangan ijodkorlar merosi avvalgi tarixiy tasniflarni qayta ko‘rib chiqishni talab etdi. Naim Karimov tadqiqotlari XX asr adabiyotidagi ko‘plab hodisalarni mafkuraviy sxemadan chiqarib, ijodiy va tarixiy murakkabligi bilan ko‘rsatishga yordam berdi. Bu jarayon adabiyot tarixini doimiy ravishda yangi manbalar asosida aniqlashtirib boriladigan ilmiy tizim sifatida tushunishga olib keladi.

Naim Karimovning tadqiqot usuli bugungi raqamli gumanitar tadqiqotlar bilan ham samarali dialogga kirisha oladi. Elektron arxiv, raqamlashtirilgan matbuot va katta hajmdagi matn bazalari yangi imkoniyatlar yaratmoqda, ammo ular tadqiqotchining tarixiy tafakkuri va manbashunoslik mas’uliyatini almashtirmaydi. Aksincha, ma’lumot ko‘paygan sari tanlash va tekshirish muammosi kuchayadi. Karimov maktabining faktni qiyoslash va insoniy kontekstda talqin qilish tamoyili shu sharoitda yanada dolzarb ko‘rinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdumo‘minova Q. Naim Karimov tanqidchilik faoliyatida tutgan o‘rni va adabiyotshunoslikka qo‘shgan hissasi // Ustozlar uchun. – 2025. – 84-son, 2-to‘plam. – B. 109.

2. Jo‘raqulova X. Naim Karimov ma’rifiy romanlari poetikasi // O‘zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligi taraqqiyoti, xalqaro hamkorlik masalalari: xalqaro konferensiya materiallari. – 2024. – B. 356–361.

3. Karimov N. Cho‘lpon: ma’rifiy roman. – Toshkent: Sharq, 2003.

4. Karimov N. Istiqbolni uyg‘otgan shoir. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000. – 240 b.

5. Karimov N. Adabiyot va tarixiy jarayon. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2013. – 444 b.